

ERNEST MARCOS HIERRO

Eudald Solà com a traductor dels poetes grecs

Des de fa quaranta anys, per a diverses generacions de lectors catalans, la memòria d'Eudald Solà és indestriable de la seva tasca com a traductor dels poemes de Konstandinos P. Kavafis (1863-1933). La primera aproximació de Solà al «gran alexandrí», com l'anomenen els grecs, fou la publicació d'una «versió catalana de trenta poemes» seus com a contribució al volum d'homenatge a la memòria de Carles Riba publicat l'any 1973.¹ Per a aquest llibre veritablement extraordinari, editat com a conseqüència de l'homenatge de 1969 i en el qual participaren les més destacades figures acadèmiques de l'època –entre molts altres, Josep Alsina, Antoni M.ª Badia i Margarit, Joan Bastardas, Pere Bosch i Gimpera, Miquel Coll i Alentorn, Antoni Comas, Martí de Riquer i Antoni Vilanova– i els escriptors i artistes plàstics més distingits –entre els primers, des de Clementina Arderiu fins a Joan Vinyoli, passant per Agustí Bartra, J. V. Foix, Pere Quart, Manuel de Pedrolo i Llorenç Villalonga, amb convidats castellans com Vicente Aleixandre, Gabriel Celaya i Jorge Guillén; entre els segons, Antoni Tàpies, Joaquim Sunyer, Joan Rebull i Joan Miró–, el jove professor universitari va aportar-hi, en efecte, una antologia de trenta poemes de Kavafis, triats entre els cent cinquanta-quatre que el poeta mateix va publicar en vida seva i que coneixem, per aquesta causa, sota l'adjectiu de «reconeguts», «αναγνωρισμένα». La intenció implícita, però no declarada de Solà,

1. IN MEMORIAM CARLES RIBA, 1973, 377-389.

perquè no va afegir als textos ni introducció ni notes, era prosseguir l'empresa traductora de Carles Riba, que havia dedicat els darrers anys de la seva vida a confegir les versions de seixanta-sis poemes del mateix corpus, aparegudes pòstumament a l'Editorial Teide l'any 1963.

A l'hora de seleccionar els seus trenta poemes, Solà va donar preferència, com també havia fet Riba, a la producció més primerenca de Kavafis, mirant en certa manera de completar les llacunes que havia deixat el seu predecessor. Així, d'entre els vint-i-quatre poemes datats amb anterioritat a 1911, als vuit traduïts per Riba, Solà va afegir-ne onze més, mentre que dels setanta-nou escrits per Kavafis entre 1911 i 1921, en va sumar catorze al compte del poeta català, que n'havia confegit trenta-set. Els cinc restants fins als trenta de la selecció pertanyen a la producció kavafianiana dels darrers onze anys de la vida de l'autor, entre 1922 i 1933, que presenta un conjunt total de cinquanta-un poemes «reconeguts». Entre els poemes escollits per Solà per al volum d'homenatge a Riba n'hi ha de totes les menes conreades per Kavafis, des d'evocacions de figures històriques de l'antiguitat i del període bizantí —«El rei Demetri», «La glòria dels Ptolemeus», «Un arcont bizantí, exiliat, escriu versos» i «Anna Dalassenà»— fins a meditacions filosòfiques tan cèlebres com «Ciris», «Monotonia» i «Murs», passant per estampes eròtiques com «Una nit», «Al carrer» i «En el desesper». Dos anys després d'aquesta temptativa, el 1975, va aparèixer, editat per Curial Edicions Catalanes, el volum que suma a aquests trenta poemes trenta-sis més, fins arribar al nombre de seixanta-sis, la mateixa quantitat que havia triat de traduir Riba.² Es tracta del cèlebre «llibre groc», dit així pel color emblemàtic de la seva portada, reeditat i reimprès incomputables vegades al llarg de quatre dècades. Seguint els criteris de la primera tria, Solà va incorporar tres poemes de la producció anterior a 1911 —«Troians», «Deslleialtat» i «La satrapia»—, vint-i-un dels escrits entre 1911 i 1921 —alguns d'ells tan significatius per a la poètica kavafiana com «Els savis perceben allò que s'apropa», «En el mes d'Athir», «Per romandre», «Perquè arribin» o «He aportat a l'art»— i disset dels confegits entre 1922 i 1933. Sumant, per tant, els cent trenta-dos traduïts entre Riba i Solà, per completar l'esmentat corpus dels cent cinquanta-quatre poemes «reconeguts» només en resta-

2. SOLÀ, 1975.

ven vint-i-dos: dos d'anteriors a 1911, set d'entre 1911 i 1921 i tretze d'entre 1922 a 1933. En el pròleg del volum de 1975, Solà declara que ha reservat aquests vint-i-dos poemes «per poder incloure'ls en el treball de doctorat que preparem».³ Tanmateix, la consulta de la seva tesi doctoral *Estudis sobre la poesia de Kavafis*, presentada al Departament de Filologia Grega de la Universitat de Barcelona el juny de 1978, revela un canvi en aquest projecte inicial, atès que no hi trobem aquestes traduccions anunciades, mentre ens procura, per contra, una sorpresa inesperada.⁴

En efecte, en el volum segon de la tesi, juntament amb una antologia generosa de textos en prosa traduïts de l'autor alexandrí, hi apareixen, en primer lloc, les traduccions de quaranta-cinc poemes del grup dels aleshores denominats «inèdits» —«ἀνέκδοτα»— de l'arxiu de Kavafis, que Solà va triar entre els setanta-cinc publicats en l'edició de 1968 feta per Iorgos P. Savvidis, un dels seus mentors grecs.⁵ D'aquesta selecció, que jo sàpiga, només han aparegut publicades set versions —revisades i corregides, en alguns casos, molt a fons— en les notes a l'edició dels poemes inacabats, de la qual parlaré a continuació. Es tracta dels poemes «Gener de 1904», «Així», «L'espalla embenada» i «Del calaix», que acompanyen l'inacabat «La fotografia»,⁶ de «Simeó», integrat en el comentari de «Els set minyons sants»,⁷ d'«Ha estat presa», afegitó bizantí a «El patriarca»,⁸ i de «Monedes», que complementa «Epitafi d'un sami».⁹ Les traduccions dels trenta-vuit poemes restants romanen inèdites. Tal com diu el mateix Solà en la presentació del seu treball, la qualitat estètica de la majoria d'aquests textos no el complaïa prou i, per això, en la seva tria va escollir els poemes que més li convenien per a les principals línies de recerca de la seva tesi, és a dir, els que palesen les influències literàries i estètiques del poeta alexandrí —«Nous n'osons plus chanter les roses», «Pluja», «[La jeunesse blanche]», «Lohengrin»—, els «historicistes» —«Filoxenia del Làgida», «Julià en els misteris», «Teòfil Pale-

3. SOLÀ, 1975, II.

4. SOLÀ, 1978.

5. SOLÀ, 1978 (II volum), 6-68 («poemes editats per G. P. Savvidis»).

6. SOLÀ, 2008, 101-105.

7. SOLÀ 2008, 115-116.

8. SOLÀ, 2008, 138-139.

9. SOLÀ, 2008, 153.

òleg», «La fi d'Antoni»— i els «religiosos» —«Al cementiri», «La intervenció dels déus»—, a més dels inevitables eròtics —«Setembre de 1903», «Desembre de 1903», «Gener de 1904», «Al teatre»— i, fins i tot, alguns de polítics, com «27 de juny de 1906 a les 2 p.m.». A l'últim, Solà també va incloure a la tesi una selecció de set poemes que ara formen part de l'edició dels textos «rebutjats» —«τα αποκηρυγμένα»—, confeigida per I. P. Savvidis el 1983 i que aleshores només havien aparegut de manera esparsa en publicacions diverses —«Constructors», «Hores de malenconia», «L'legia de les flors», «Els tarentins es diverteixen», «Els passos de les Eumènides», «Veus dolces» i «Memòria»—,¹⁰ dues versions primitives de «La ciutat»¹¹ i d'«Ímenos» amb el títol «Estima-la més»¹² i un darrer poema que ara comptem entre els «inacabats», «Triganókerta».¹³ Fora d'aquesta selecció important i, per tant, del seu interès, en quedaren, doncs, trenta d'aquells que actualment denominem «secrets» en lloc d'«inèdits» i trenta més dels «rebutjats». Amb la publicació pòstuma l'any 2008 per l'editorial El cercle de Viena de la versió dels trenta-quatre poemes «inacabats»—«ατελή»—, editats per Renata Lavagnini el 1994,¹⁴ culmina la dedicació de Solà a l'obra de Kavafis, que, a manera de resum, comprèn la traducció dels cent set poemes publicats —els seixanta-sis del volum de Curial i els quaranta-un d'*Una simfonia inacabada*— i dels cinquanta-quatre que romanen inèdits de la tesi doctoral.

Al meu entendre, encara no ha estat estudiada amb l'atenció necessària l'aportació de Solà a la recepció de l'obra de Kavafis en la cultura catalana, prenent en consideració la seva pràctica de traducció. En la seva tesi sobre les traduccions catalanes de obres de la literatura neogrega, Joaquim Gestí només s'ocupa d'aquesta qüestió molt breument i d'una manera molt tangencial en el context de les comparacions que estableix entre les seves traduccions de «Murs» i «Les finestres» i les de Joan Ferraté.¹⁵ Un dels darrers alumnes de Solà a la Universitat de Barcelona, Xavier Valls, publicà com a homenatge a la seva memòria a la revista *Auriga* l'hivern del 2001

10. SOLÀ, 1978, 70-74, 76, 79-80.
11. SOLÀ, 1978, 77-78.
12. SOLÀ, 1978, 81.
13. SOLÀ, 1978, 83-84.
14. SOLÀ, 2008.
15. GESTÍ, 2016, 326-332 i 350-353.

un article que conté observacions valuoses sobre els canvis que el traductor va introduir en els trenta poemes del volum per a Carles Riba de 1973 en ocasió de la seva edició en el llibre de Curial de 1975.¹⁶ Per la seva banda, Helena Badell Giralt ha dedicat recentment un treball minuciós a l'estudi de les estratègies d'adaptació del guió grec en les traduccions catalanes de Riba i de Solà, que exposa amb exemples molt ben triats les maneres de traduir d'ambdós hel·lenistes.¹⁷ En concret, tot comparant les versions dels seixanta-sis poemes «reconeguts» del volum groc de Curial amb els trenta-quatre «inacabats» de l'edició pòstuma de 2008, Badell demostra que en la seva maduresa Solà va accentuar la seva preferència innata per la traducció més «literal», «sourciste», que aspira a la reproducció pràcticament transparent en la llengua d'arribada del model de partida.¹⁸ Aquests comentaris de Badell concorden plenament amb l'anàlisi de les tècniques de traducció de Solà feta per Raül Garrigasait en un escrit inèdit sobre la seva versió del *Simposi* de Nikos Kazantzakis (1883-1957), que fou presentat l'octubre de 2011 en una Jornada sobre l'autor cretenc organitzada per l'Associació Catalana de Neohel·lenistes.¹⁹ També Garrigasait considera que les traduccions de Solà són «estrangeritzadores», «perquè deixen traspuar el caràcter estrany i estranger de l'original», tal com ho demostra «la forta tendència a emprar hel·lenismes lèxics» i «la presència de calcs sintàctics que donen un sabor especial a la traducció». Destaca, especialment, «l'elevació general de l'estil», és a dir, la tria de paraules escollides i un punt rares, que confereixen al text català un to semblant al que tenen les traduccions de Carles Riba, que va emprar també, com ha estudiat precisament Raül Garrigasait, per a les seves versions d'autors clàssics una estratègia literalista «de les metàfores, del ritme semàntic, fins i tot, del material fònic».²⁰ És possible, per tant, afirmar que la veneració de Solà pel seu predecessor no només li va imposar la limitació de no tornar a traduir cap poema que aquest hagués traduït prèviament, sinó que, a més, li va proporcionar un model de traducció que

16. VALLS, 2001, 10-13.

17. BADELL, 2014.

18. BADELL, 2014, 14-15.

19. Agraïxo molt a R. Garrigasait que m'hagi facilitat el seu escrit i m'hagi permès de citar-lo.

20. GARRIGASAIT, 2014, 251.

va seguir fidelment, tot compassant la seva veu a la del mestre amb tanta perícia que de vegades resulta difícil distingir-les.²¹

A banda de la versió en prosa ja esmentada del *Simposi* de Kazantzakis, Solà va emprar també la mateixa estratègia traductora en una sèrie de traduccions excel·lents de textos poètics de la literatura neogrega de totes les èpoques aparegudes en publicacions que no han tingut, per desgràcia, entre els lectors una difusió comparable a la dels dos volums kavafians. En una de les riquíssimes notes del *Simposi*, on hi prodiga tota mena de notícies literàries i culturals, Solà va incloure, per exemple, la traducció amb la seva precisió, rigor i bellesa habituals del famós lament popular titulat «Cant de Santa Sofia», que deplora la caiguda de la capital imperial sota el poder dels turcs i en profetitza la recuperació amb el pas del temps i dels anys.²² També fou igualment generós en l'article dedicat a la memòria de Maria Àngels Anglada titulat «Litúrgia, art i literatura: la imatge de la Mare de Déu en la poesia neogrega», que va publicar a aquest *Butlletí* de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona l'any 2000.²³ En les seves pàgines, al costat d'una prosa ensems acadèmica i lírica, elegant i evocadora, hi trobem versions esplèndides dels textos litúrgics de la devoció mariana ortodoxa –fragments de l'*Himne Acatist*²⁴ i dels *Laments* que es canten en la celebració de la Dormició de la Verge el 15 d'agost,²⁵ de l'*Himne Epitáfios* de la litúrgia del Divendres Sant²⁶ i d'un cant funerari tradicional²⁷– acarades amb mostres de tota la rica tradició poètica neogrega inspirada per aquesta litúrgia: poemes sencers i fragments d'Àngelos Sikelianós (1884-1951) («Quinze d'agost de 1940»,²⁸ «Invocació a la Mare de Déu de Mistràs»,²⁹

21. Com a testimoni de l'admiració de Solà per Riba cal esmentar aquí la seva edició de les traduccions ribianes de Kavafis feta per a Curial Edicions Catalanes, S.A. l'any 1977 i, molt especialment el seu pròleg: SOLÀ, 1977, 5-46.

22. SOLÀ, 1985, 150.

23. SOLÀ, 2000.

24. SOLÀ, 2000, 302-303 i 317.

25. SOLÀ, 2000, 278-280.

26. SOLÀ, 2000, 307-308.

27. SOLÀ, 2000, 311-312.

28. SOLÀ, 2000, 287-288.

29. SOLÀ, 2000, 288-289.

«Al Monestir d'Òssios Lukàs»³⁰), Iannis Ritsos (1909-1990) («Epitàfios»³¹), Odisseas Elitis (1911-1996) («Malenconia de l'Egeu»,³² «Àxion Estí»³³ i Takis Papatsonis (1895-1976) («Lletanies de la Verge»³⁴). D'aquesta manera, Solà tracta de fer conèixer al lector català allò que ell considerava «la tradició immutable de Grècia, una tradició dins la qual resulta gairebé impossible que puguem destriar els elements pagans dels cristians, o bé els estrictament religiosos dels socials».³⁵ Amb aquesta tria, mostrava així la seva preferència pels autors del segle xx convençuts de la «continuïtat» –«συνέχεια»– infrangible entre les diverses fases de la història cultural del poble grec, aquells que, com Sikelianós, identificaven Crist difunt amb Adonis mort entre les flors o, com Ritsos, els combatents espartans contra els perses amb els guerrillers que resistien l'ocupació alemanya.

Amb Ritsos hi va nuar Solà una amistat íntima, que li va permetre viure hores històriques al seu costat a l'illa de Samos el 14 d'agost de 1974.³⁶ De l'obra ingent d'aquest poeta, a banda del fragment citat més amunt del llibre «Epitàfios», només hi ha publicada, segons el meu coneixement, la versió de Solà al número de *Serra d'Or* de juliol de 1974 del primer cant de *Grecitat* (Ρωμιοσύνη), reeditada el 2014.³⁷ Entre els poetes grecs que foren amics seus, cal destacar especialment Nikos Gatsos (1911-1992) i dos autors reconeguts que vingueren a Barcelona per participar en sengles edicions del Festival Internacional de Poesia i que visitaren també com a conferenciant l'Institut Català d'Estudis Bizantins i Neohel·lènics de la Reial Acadèmia de Bones Lletres. Em refereixo, d'una banda, a l'atenès Titos Patríkios (1928), una figura llegendària de la resistència grega contra l'ocupació nazi, la persecució política de la postguerra i la dictadura dels coronels, que va participar en l'onzè Festival l'any 1995, i, de l'altra, al xipriota Mikhalis Pierís (1952), poeta i alhora acadèmic de prestigi internacional, que acudí a la vintena edició de l'any 2000, quan l'Eudald Solà ja era malalt. En els

30. SOLÀ, 2000, 313-315.

31. SOLÀ, 2000, 316.

32. SOLÀ, 2000, 280-281.

33. SOLÀ, 2000, 295-296.

34. SOLÀ, 2000, 293-294.

35. SOLÀ, 2000, 315.

36. Vegeu SOLÀ – Επτάημέρες, 2000

37. MARCOS-BADELL-ARDOLINO, 2014, 12-13.

volums corresponents editats pel Festival conservem les traduccions de Solà de vuit poemes de Patrikios i de sis de Pierís.³⁸

No totes les versions poètiques de Solà han estat publicades en els llibres que he recollit. N'hi ha algunes, com, per exemple, la del poema de Takis Papatsonis titulat «Beata Beatrix» o les traduccions de dos cèlebres poemes –el VI i el XXIII– de l'obra clàssica de Iorgos Seferis *Mithistòrima*, que les va oferir als seus amics com a nades, acompanyades amb bellíssimes il·lustracions de grans artistes plàstics com Josep Maria Subirachs i Joan Barberà. Segons la nostra opinió, seria oportú reunir aquestes versions i, en general, tots els poemes esparsos que he esmentat i confegir amb ells un llibre que fos el testimoni de la generosa activitat traductora de l'Eudald Solà més enllà, tal com deia al començament, de la seva dedicació a l'obra de Kavafis. Així podria el públic lector valorar com cal la seva excel·lent contribució a la cultura catalana en defensa sempre del seu model de traducció exacta, precisa i justa.³⁹

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BADELL, Helena, «La puntuació en les traduccions de Konstandinos P. Kavafis per Carles Riba i per Alexis Eudald Solà: el cas del guió», *Studia Iberica et Americana* 1, 2014, p. 12-38.
- FESTIVAL Internacional de Poesia de Barcelona, XI, «Titos Patrikios, *Poemes*», Traducció catalana d'A.E.S., Barcelona, 1995.
- FESTIVAL Internacional de Poesia de Barcelona, XVI, «Mikhalis Pierís, *Poemes*», Traducció catalana d'A.E.S., Barcelona, 2000.
- GARRIGASAIT, Raül, *L'hàbit de la dificultat. Wilhelm von Humboldt i Carles Riba davant l'Agamèmnon d'Èsquil*, Barcelona, Institut d'Estudis Món Juïc, 2014.
- GESTÍ, Joaquim, *Traduccions catalanes de literatura neogrega (1881-2015)*, tesi doctoral, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Traducció i Interpretació, 2016.

38. FESTIVAL, 1995, 109-117, i FESTIVAL, 2000, 87-99.

39. Vegeu les reflexions de Solà sobre aquesta pràctica de traducció, que ell considerava exemplificada en Riba, a SOLÀ, 1977, 31-46.

- IN MEMORIAM CARLES RIBA, *In Memoriam Carles Riba (1959-1969)*, Barcelona, Institut d'Estudis Hel·lènics i Departament de Filologia Catalana, Editorial Ariel, S.A., 1973.
- MARCOS, Ernest, Helena BADELL, FRANCESCO ARDOLINO, eds., *En eterna vigília. Tradició i compromís en l'obra de Iannis Ritsos*, Barcelona, Publicacions i Edicions Universitat de Barcelona, 2014.
- SOLÀ, Eudald, *Konstandinos P. Kavafis, Poemes**, Text grec, traducció catalana i notes d'A.E.S., Barcelona, Curial Edicions Catalanes S.A., 1975.
- , *Konstandinos P. Kavafis, Poemes***, Text grec, traducció catalana i notes de Carles Riba, pròleg d'A.E.S., Barcelona, Curial Edicions Catalanes S.A., 1977, p. 5-46.
- , *Estudis sobre la poesia de Kavafis*, tesi doctoral, Barcelona, Universitat de Barcelona, Facultat de Filologia, Departament de Filologia Grega, 1978, 3 vols.
- , Nikos Kazantzakis, *Simposi*, Traducció catalana, pròleg i notes d'A.E.S., Barcelona, La Llar del Llibre, 1985.
- , «Litúrgia, art i literatura: la imatge de la Mare de Déu en la poesia neogrega», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* 47, 1999-2000, p. 277-317.
- , «Στην απέραντη θάλασσα της Ρωμιοσύνης», *Επτά ημέρες – Ρίτσος 1909-1990*, Atenes, 12.IX.2000, p. 5.
- , *K. P. Kavafis, Una simfonia inacabada*, Traducció i notes d'A.E.S., Barcelona, El cercle de Viena, 2008.
- VALLS, Xavier, «Les traduccions catalanes de Kavafis fetes per Alexis Eudald Solà», *Auriga* 30, 2001, p. 10-15.

